

Az erdélyi örmények rövid története jogi megközelítésből
A Fővárosi Örmény Klubban 1997. október 16-án elhangzott előadás
II. rész.

1754-ben az új - a kidolgozójáról, Bethlen Gáborról *Systhema Bethlenianum*nak elnevezett - adórendszer erdélyi életbeléptetésévelⁱ - újabb nehézségekkel kellett szembenézniük az örmény telepéseknek. Ez az adórendszer - az alapvető rendi mentességek kivételével - nem volt tekintettel a korábbi privilégiumokban rögzített előnyökre, így hiába rögzítették az örmények városok részére kiadott kiváltságlevelek az örmények adóját, 1755-ben a részükre megállapított adó kétszeresét is kénytelenek voltak megfizetni, fejadó szempontjából pedig eléggé magas adó kategóriába sorolták be őket, sőt vagyonadót is kötelesek voltak fizetni. Az erzsébetvárosi és szamosújvári örmények ennek kiküszöbölésére egyszeri adómegváltási összeg befizetését ajánlották fel Mária Teréziának azzal a feltétellel, hogy a megváltást újabb kiváltságlevelekben rögzítsék. Mária Terézia az ajánlatot elfogadta és a kiváltságleveleket 1758-banⁱⁱ a két város részére megadta. 1759. szeptemberében összeült az erdélyi országgyűlés, ahol kihirdetésre kerültek a frissen adományozott kiváltságlevelek, minek eredményeként egy újabb rendi tiltakozás vette kezdetét. Újabb, mivel a nemesi rendek számos tiltakozás útján próbálták megakadályozni - teljes vagy részleges sikerrel az örmények kiváltság - és birtokszerzéseit. A három rendi *natio* - magyarok, székelyek, szászok - elsősorban a birtokszerzést támadta, azzal érvelve, hogy az örmény kereskedők a többi idegen kereskedővel együtt csupán megtűrt személyek Erdélyben, honosításuk nem történt meg., így birtokot örökjogon nem szerezhetnek. Ennek kapcsán a rendek az összes sérelmüket előadták az örményeknek. Az országgyűlés a rendek ellentmondását elutasította arra hivatkozva, hogy azok nem emeltek kifogást az 1733. és 1746. évi kiváltságok ellen, továbbá az örmények az elmúlt évek alatt már megszerezték az indigenatust, valamint az a tény, hogy az örmények jogokat nyernek, mind a Kincstár, mind az ország számára fontosak. Az ügy azonban a királyi udvarig eljutott, de a Habsburg-kormányzat - elsősorban pénzügyi érdekből - védelmébe vette az erdélyi örményeket, akik maguk is felségfolyamodványokban kérték a kiváltságaiknak történt ellentmondás megsemmisítését. Az erős nyomás hatására a rendek visszavonták ellentmondásukat és ezt 1761-ben be is jelentették a királynőnek, azt azonban határozottan kijelentették, hogy az örményeket nem tekintik állampolgároknak, mivel azt az uralkodótól és a rendektől kell kérni, elnyerése esetén pedig az országgyűlésen esküt kell tenniⁱⁱⁱ.

Lényegében ezzel zárult le az 1758. évi örmény privilégiumok körüli vita.

Az örmény iparosok helyzetének szabályozása előrelépést mutatott e korban, ugyanis az addigi helyi szabályozásokkal szemben megjelentek a királyi megerősítésű céhkiváltságok (az elsőt a szamosújvári és görgényszentimrei kordován- és szatyánkészítő céh kapta)^{iv}. Érdekes azonban, hogy a gyergyószentmiklósi örmény tímár-ipar, amely az egyik legjelentősebb volt, még az 1760-as években is céhkiváltságok nélkül működött.

Az 1770-es évek elején az örmény kereskedőkre és iparosokra egyre nagyobb veszélyt kezdett jelenteni a szász konkurencia, amely Samuel Bruckenthal, az erdélyi szászok XVIII-XIX. századi legnagyobb államférfiúja révén egészen a királynői döntésekig hatást tudott gyakorolni a politikában^v. A szász konkurencia maga is egyre erősebben fenyegetve érezte magát, egyáltalán nem alaptalanul, amennyiben figyelembe vesszük, hogy az Erdélyben akkor működő 781 kereskedőből több mint 150 örmény volt^{vi}.

Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a két örmény város (Szamosújvár és Erzsébetváros) évi közel 100 ezer forinttal járult hozzá a külkereskedelmi vámjövedelmekhez - ami több százezer forintos külkereskedelmi forgalmat jelent - akkor meggyőződéssel állíthatjuk, hogy ezen időben Erdély kül- és belkereskedelmi forgalmának kb. 1/4-e örmény kézen volt^{vii}, így nem csoda a többi kereskedő nagy fokú féltékenysége.

Mindazok ellenére, hogy az örmény kereskedők és iparosok tevékenységét gyakran korlátozták, az adózás tekintetében mégis magasabb csoportba lettek beosztva. Mikor a *Systema Bethlenianum* második 1769-es módosítása után újra adókatégoriákba sorolták a városokat, a két örmény város fejadó szempontjából a legmagasabb kategóriába került azzal az indokolással, hogy polgársága Erdély két leggazdagabb városáéval, az akkor a főváros szerepét betöltő Szebenével és a kereskedelmileg oly jelentős Brassóéval van azonos vagyoni szinten^{viii}.

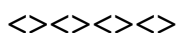
Egyetlen területen következett be előrelépés az erdélyi örmények jogai terén, ti. 1776/77-ben megkapták a közhivatal-viselés jogát^{ix}. A különböző tiltakozások természetesen itt sem maradtak el, de Mária Terézia kitartott elhatározása mellett.

Az 1780-90. közötti időszak - II. József kora - két szempontból érintette az erdélyi örményeket. Az első lényeges változás az volt, hogy II. József bevezette a concivilitas-t, miszerint az ország összes lakója azonos polgárjogot kapott^x. Ez végleg lezárta az indi-

genatus vitát, így az örmények megszűntek megtűrt elemek lenni, ugyanakkor viszont az örmény városok zártságát is veszélyeztette ez az intézkedés, mivel a városokba való be-, illetve az onnan történő kitelepülés mindenki számára jogilag megengedetté vált. A második jelentős változás Erdély új közigazgatási beosztásának létrehozása volt^{xi}. Az új beosztás nem volt tekintettel a különböző nemzetiségek területi elhelyezkedésére. Mind Erzsébetváros, mind Szamosújvár újabb kiváltságlevelek megszerzésével igyekezett önálló státuszát fenntartani. Törekvéseik eredményeképpen a két kiváltságlevél megszerzésével egyidejűleg a szabad királyi városi státuszt is elnyerték^{xii}. II. József 1790. januárjában néhány intézkedés kivételével visszavonta reformjait és ezzel vitássá vált a két örmény város szabad királyi városi státusza.

dr. Czárán István

Folytatás a következő számban

Velence örmény emlékei
Speciális örmény útikalauz
II. rész

A város keleti oldalán található:

San Zaccaria templom, amit az V. örmény Leó akaratából építették.

Celestia (volt) templomban őrzik az Ararat-i örmény mártírok ereklyéit.

Ponte degli Scudi [a Pajzsok hídjánál] volt Hermetian Hagop lakása, aki a S. Lázárszigeti mechitaristák orvosa volt.

San Martino templom: ott misézett valamikor Mechitár apát.

Fondamenta del Piva: ott laktak két évig Mechitár és tanítványai.

Ponte Storto: itt lakott Antonio Surian.

Sz. Balázs temploma, ahol az örmény Sz. Balázs vértanú ereklyéit őrzik.

San Pietro di Castello temploma, melyet Nerszesz ravennai exarcha rendeletére építették.

San Canciano temploma, ahol felravatalozták Seriman Zakariást, aki Olaszország híres satirikus regényírója volt.

Canal Grande jobb partján található:

Ca Dario: Abdol örmény gyémántkereskedő lakott.

Accademia: itt látható az Ararat-i vértanúk képe, Carpaccio műve.

Ca Cappelóban van Velence egyetemének armenológiai tanszéke.

Rialto: örmények szőnyeg és drágakő üzletei vannak itt.